

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՆՔ Ի ՔԵՍՈՒՆ

Ժ. Դարու սկիզբը Կաթողեանացուց կամ եփրատացուց աշխարհին մէջ երեւելի կը հանդիսանայ Կարմիր Վանքը՝ նախորդ դարուն վերջերը Քեսոյ գաւառին և չըրջակայ քաղաքներուն տիրացած էր համրաւաւոր հայ իշխան մը Գող Վասիլ անունով, որուն հովանիին տակ պիտի պայծառանար յիշեալ Վանքը. հաստատուած Քեսոյ քաղաքին մօտիկ (Պատմութիւն, Մատթէոս Ուսահայցի, 1869, երեսուդէմ, էջ 412):

Այս Կարմիր Վանքը պէտք է նշանակուի Շուգրի Վանքին հետ, որ կը գտնուէր Քեսոյ գաւառին մէջ, ոչ ալ Քեսոյ քաղաքը նշանակուի Պեհնանիի հետ, որ տարբեր քաղաք մըն էր և նմանապէս կը գտնուէր նոյն գաւառին մէջ: Այս վերջին քաղաքին Պեհնանիի և անոր մերձակայ Վարդահեր գիւղին մօտիկ էր Շուգրի Վանքը (Ուս., էջ 411: Պատմութիւն Անթէպի Հայոց, 1953, Ա. Հատոր, էջ 82, 252):

Քեսոյի Կարմիր Վանքը, իր փառքի օրերուն, ունէր փայլուն դաստառուն մը, և պահ մը կը գտնար նոյնիսկ աթոռանիստ

վերագրեն դանազան ծագումներ, Հ. Շուխարար՝ քարթուկական, Գ. Ղափանցեան՝ ապիւնիկ: Թ. Ղարազուլեան կ'ընդունի հնդկաստանէն Տի ձևափոխումը հայերէն էի, ոչ թէ իբրեւ պատահականութիւններու արդիւնք, այլ պայմանաւորուած լիզուի դարդացման տուեալ չըջանի գործող օրէնքներով, որոնք մեզի ծանօթ չեն: Այսուհանդերձ, հեղինակը կ'ընդունի որ Տի էի վերածումը հնչարանական ընկալեալ օրէնքներով չի լուսաբանուիր:

Թ. Ղարազուլեանի գիրքը լիակատար պատկերացում մըն է հայերէնի բայերու ծագման մեկնաբանութեան, իր լուսաբանուած և վիճելի հարցերու մէկտեղումով:

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ ՎԻՊ. ԶԴՋԱՆԵԱՆ

Կեդրոնը Հայրապետաց Հայոց Մեծաց (1105-1116):

Գող Վասիլի իշխանութեան ժամանակ Կարմիր Վանք կու գայ Սահփանոս անունով նորաօր Կրօնաւոր մը, տասնեակ տարեկան, որ իր հրեղէն պերճախօսութեամբ շատերուն հրացումը կը գրաւէ և շատերուն տղ նահանձը կը գրգռէ: Այս վերջինները իր մօտին կը շարախօսեն Բարսեղ Վաթողիկոսին, որ հետը աննկոյժ Մեղրիկ և Կիրակոս մեծ վարդապետները կու գայ քննութիւն կատարելու:

Սահփանոս համարձակ, առատաբան և խժառոտն քորոզութեամբ կը հրացնէ աւելնքը: Կաթողիկոսը ուրախութեամբ կ'ողջագործէ զայն և անոր կը յանձնէ իր ոսկեղօծ գաւազանը: Յաջորդ օրն ալ զայն եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ Գող Վասիլի իշխանութեան ենթակայ եղող նահանգներուն վրայ, անոր յանձնելով նաեւ Կարմիր Վանքի առաջնորդութեան պաշտօնը:

Այս դէպքէն ոչ շատ յետոյ, Գող Վասիլի և իր արկնով հրաւերով, Քեսոյն կու գայ Հայոց ընդհանրական Հայրապետը, Գրիգոր Բ. Վկայասէր, որ բոլորովին ձեռնացած ըլլալով պիտի չմերձէր իր վերջին օրերը հանդիստ անցընել խաղաղ յարկի մը տակ: Եւ արդարեւ քիչ ժամանակ յետոյ կը վախճանի, 1105 յունիս 3ին, և կը թաղուի Կարմիր Վանքի մէջ: Կը կարծուի թէ յուղարկաւորութեան նախագահած է Անիի Բարսեղ Կաթողիկոսը, իսկ դամբանական ճառը արտասանած է Վանահայրը Տէր Սահփանոս (Ն. Շնորհալի, Վկայաստութիւն, Բանք Չափաւ, էջ 549: Ուս., էջ 372):

Սահփանոս Մանուկի վանահայրութեան չըջանին բազմաթիւ աշակերտներ կու գան Կարմիր Վանք, օգտուելու անոր առաքելալուսունչ դասախօսութիւններէն: Այդ աշակերտներէն նշանաւորները եղան Գրիգոր և Ներսէս Պահլաւունի եղբայրները, Սարգիս, Իզնատիոս և Բարսեղ վարդապետները:

Քանի մը տարի ետքը, 1112 հոկտեմբեր 12ին կը մեռնի նաեւ ինքը, Հայոց մեծ իշխանը Գող Վասիլ և կը թաղուի Կարմիր Վանքի մէջ (Ուս., էջ 404, Ազգապատում, էջ 1343):

Բարսեղ Կաթողիկոս, որ իր մօրեղբոր վկայասէրին յաջորդած և Կարմիր Վանքի

մէջ հաստատած էր իւր Աթոռը, ութամեայ պաշտօնավարութենէ հետք արկածով կը վախճանէր, 1113 ժայռ 26ին, Վարդանէր գիւղին մօտ, և կը թաղուի Շուգրի Վանքը (Ուս., էջ 411):

Իւր մահէն անմիջապէս հետքը ժողով կը դաժարուի Կարմիր Վանքի մէջ, և իւր մօրաքրոջ տղան, Ապիրատ Պահլաւունի որդին Դրիգոր, կը ձեռնադրուի Կաթողիկոս (Ուս., էջ 412):

Երեք տարի հետքը, Քեսունի հաշկական իշխանութիւնը գործախառ պարագաներու տակ կը քննուի և Դրիգոր Պահլաւունի յարմար կը դառնայ Հայրապետանոցը Կարմիր Վանքէն փոխադրել իրենց տոհմին սեփական Ծովք Դղեակը, որ կը գտնուէր Տլուք գաւառին մէջ, Այնթապի հիւսիս արեւմտեան կողմը:

Ատկէ հետքը պատմութիւնը ժամանակ մը կը լռէ Կարմիր Վանքի մասին, որ քաղաքական և եկեղեցական իշխանութեանց խնամածու հոգատարութենէն զրկուած՝ հեազհեազ կ'անշարժան անշուշտ: Եւ երբ 1136ին նորէն կը յիշուի այն՝ իւր զլխուն եկած մեծ գործախառութեան մը պատճառով է միայն: Վասնզի այդ տարին Մահմուտ Սուլթանը կը կողոպտէ Կարմիր Վանքը և կ'աչրէ: Իւր տարած թանկագին իրերուն մէջ յատկապէս յիշուած է գեղեցկահիւս յօրինուածով գուռ մը (Իւր. Երէց, էջ 463):

Տասնեակ մը տարիներ զարձեայ լուսթիւն, և ահա 1148 յունուար 30ին, Կարմիր Վանքի Ս. Գարութիւն եկեղեցիին գ'բէթի խաչը կրակի պէս կը փայլի ինչ որ կը համարուի շարագուշակ նշան քրիստոնեաներու համար (Իւր. Երէց, էջ 504):

Այսպէս ասուպային պայծառութիւն մը միայն կ'ունենայ Քեսունի Կարմիր Վանքը, պահ մը իմացական օրրանը հանդիսանալով մեր եկեղեցիին համար անմոտանալի դառնալու կոչուած մեծ հայրապետներու, և ապա կը մանկանայ յայտնութեան ծոցը, ուրկէ յանկարծ գուռն եկած էր բարերաստիկ օր մը:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Կիր. 1 Օգոստ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գարութիւն: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր: Ս. Պատարագի աւարտին կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ ի հանդիստ հոգւայն նորոգ հանգուցեայ Ամերիկարնակ Տիրամայր Աղնիս Գարեկեանի մօր Ս. Ուխտիս Միարան Հոգշ. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեանի:

● Կիր. 11 Օգոստ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վաչէ Արդ. Իգնատիոսեան: Ս. Պատարագէն հետք կատարուեցաւ Խաղողօրճնէքի տրարողութիւն, նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս. Ասլանեանի:

● Իշ. 12 Օգոստ. — Այսօր սկսաւ Ս. Կուսի վերափոխման տօնը կանխող ամենօրեայ հանդիսաւոր Ս. Պատարագներու մատուցումը, Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեղմանին վրայ:

● Կիր. 18 Օգոստ. — Բարեկենդան Ս. ԱՍԾԵԱԾԱԾԱՃՆԻ պահօց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Արդ. Պատուէրեան:

● Դշ. 20 Օգոստ. — Ուր. 23 Օգոստ. — Նորընծայ Տ. Դանիէլ, Տ. Սամուէլ, Տ. Վահան և Տ. Տաթև արեղաները վերջացուցած ըլլալով իրենց քառասունքի ապաշխարութեան շրջանը մատուցին իրենց անդրանիկ Ս. Պատարագները Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ:

● Ուր. 23 Օգոստ. — Նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածին մատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս.:

● Շր. 24 Օգոստ. — Տօն Շղակաքի Ս. Էջմիածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Էջմիածին մատարան մէջ: Ժամարարն էր նորընծաներու վարժիչն ու ուսուցիչը՝ Հոգշ. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան: Ըստ սովորութեան, նորընծաները կը սպասարկէին Ս. Պատարագի խորհուրդին:

— Կէսօրէ հետք ժամը 3.30ին, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. զլխաւորութեամբ, Միարանութիւնը ինքնաշարժերով մեկնեցաւ Գեթսեմանի ձորը ու շրջափառով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վերափոխման երեկոյեան նախատօնակը: — Իրիկնաղէմին նոյն Տաճարին մէջ պաշտուեցան եկեղեցւոյ և Հսկման կարգի, և ապա առաւօտեան ժամերգութիւն: Ուշ գիշերին, Միարանութիւնն ու